

Політична нація України: передумова утвердження єдиної держави

26

Фелікс РУДИЧ,
доктор філософських наук, професор,
завідувач відділу теоретичних і прикладних проблем
політології Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України

Попередні зауваження. Нація – одна із складних категорій у політичній науці. Більшість учених до істотних ознак нації, як правило, «відносять спільність території, мови, культури, економічних зв'язків, психологічних особливостей, самоідентифікаційних характеристик тощо» [1].

Зрештою «політична теорія визнає націю як політичну спільноту, яка об'єднує всіх громадян держави незалежно від їхніх етнічного, соціального походження, культурно-мовних та інших особливостей. Спільна державна мова, спільні символи, спільна лояльність до держави та її законів, спільні інтереси і надії на майбутнє стають новітніми сутнісними характеристиками нації, створюють її синонімічні доповнення – «політична нація», «нація – держава» [2].

Важливою особливістю формування нації є об'єктивний процес створення національних держав у різних формах їх політичної організації і рис самостійності. Такий шлях пройшла більшість сучасних європейських держав. «Історія України неначе постійно обертається по колу, проте цей рух необхідно перетворити на поступальний, спрямувавши на створення міцної Української держави. Заради цього необхідно об'єднати народ, представлений багатоетнічним населенням, в єдину українську політичну націю» [3]. Тільки так можна створити правову демократичну державу з сильним політичним класом, розвиненими інститутами громадянського суспільства.

Сьогодні перед політичною нацією України, її політичним класом постали виклики, на які треба дати відповідь. По-перше, формування консолідаційної ідеології, яка

об'єднала б суспільство; по-друге, становлення ефективно діючих владних структур; по-третє, знаходження інноваційної моделі економіки і, нарешті, визначення зовнішньої політичної стратегії держави.

Специфіка формування, тенденції становлення. Після розпаду Радянського Союзу Україна отримала у спадок усі свої етнічні землі «і велику долю російськомовного населення, але не змогла створити українську політичну націю з його участю. Це результат непродуманої мовної і культурної політики, випадків насильницької українізації» [4].

Як відомо, громадянське суспільство ґрунтується на принципі ідеологічного плюралізму, реальному праві всіх суб'єктів дотримуватися різноманітних теорій, що відображають різні аспекти життя суспільства, і відстоювати їх.

Цей принцип не виключає, а передбачає наявність ідеологічного консенсусу стосовно найбільш важливих і значущих для розвитку громадянського суспільства цінностей. Як підтверджує досвід, такі цінності можуть бути визначені в рамках політичної нації, здатної об'єднати Україну, яка після президентських виборів особливо відчутно ідеологічно розкололася практично на дві – Схід і Захід – рівні половини.

Останнім часом в українському суспільстві розгорнулася небезпечна дискусія – про від'єднання частини

східних і південних регіонів від основної України [5]. Суть дискусії: нехай проросійсько налаштовані області відійдуть і не висять баластом, заважаючи іншій частині країни розвиватися. Небезпека полягає в тому, що процес від'єднання може призвести до розпаду країни.

Зазначимо, що в 80-ті роки ще минулого сторіччя канадський історик Орест Субтельний у написаній ним історії України показав, що є стійка лінія, яка розмежовує Україну на дві частини. З'ясувалося, що в різних частинах країни живуть люди з відмінними світоглядними цінностями, різним історичним досвідом, протилежними геополітичними устремліннями, відмінною культурною та мовною орієнтацією, різним баченням майбутнього, що зумовлено багатомовними процесами [6].

Щоб подолати цей розкол, потрібно рішуче відкинути націоналістичні концепції «української України» і «України для українців», які до останнього часу утверджувалися на державному рівні і по суті є спробою формування не національної ідеології, а ідеології «титової нації», що внесло розкол у багатонаціональне українське суспільство і поставило під загрозу цілісність України. Актуалізовані до останнього часу проблеми голодомору 30-х років минулого сторіччя, переосмислення ролі гетьмана Івана Мазепи, «героїзації» ОУН – УПА та їхніх лідерів треба висвітлювати виважено, не ідеалізовано.

Зміцнення державної єдності України має здійснюватися шляхом піднесення загальної, зокрема політичної, культури громадян, суспільства, прилучення їх до вимірів демократичного світу, модернізації їхнього мислення і життя.

Виходимо з того, що в Україні суб'єктом права на самовизначення проголошено не націю, яка дала назву країні, а народ у цілому, тобто не етнічна спільність, а поліетнічне громадянське суспільство.

Більш високою фазою розвитку нації є нація політична, тобто згуртування у спільних інтересах в одній державі різнокультурних громад на основі рівності громадянських прав та взаємоповаги [7]. До політичної нації в Україні належать українці, росіяни, білоруси, румуни, угорці, євреї, кримські татари та інші етнічні групи.

Особливо підкреслимо, що українці як етнічна нація дають назву країні. Українська мова є державною. Становлення української політичної нації можливе тільки на загальноцивілізаційних принципах громадянського суспільства, тоді, коли будуть створені економічні, соціальні, духовні умови, які працюють на націю. Лише їй під силу вивести із кризи економіку, науку, освіту, культуру, підняти на рівень державної українську мову, гарантувати вільний розвиток російської мови як мови міжнаціонального спілкування, мов національних меншин, стимулювати прагнення вивчати іноземні мови, передусім європейських країн. Головними цінностями загальногромадянської ідеології могли б стати відчуття відповідальності за долю країни, патріотизм, гуманізм, демократія, соціальна справедливість, освіченість. І, що особливо важливо, – науково-об'єктивне висвітлення історії становлення й утвердження Української держави. Історія має об'єднувати, а не сіяти розбрат між громадянами. «Не буде ніяких сепаратистських настрій, якщо почнуть дотримуватися права, поважати духовність і культурні потреби громадян України – Руси» [8].

На нинішньому етапі розвитку суспільства вирішальним чинником об'єднання України є утвердження сильної демократичної влади. Політична система сьогодні – це система транспартійної корупції, в якій різні партії на публіці сваряться, а всередині зв'язані бізнес-інтересами, що є для них головними. При цьому культивується всемогутність грошей. Це прямий шлях до корупції. Відповідно до європейських вимірів демократія – це державна машина, що ефективно діє на користь країні, а не купки

політиків, це чіткий поділ повноважень між гілками влади, де ефективно працює уряд, підтримуваний стабільною більшістю в парламенті. Це незалежна судова влада, дієва боротьба з корупцією, консенсус політичного класу й суспільства у стратегічно важливих для країни питаннях [9]. Заміна розбалансованої системи державних інститутів досконалою політичною системою, моделлю чіткого поділу владних повноважень, забезпечення механізму стримувань і противаг, сучасних форм безпосередньої і представницької демократії, наявність офіційної опозиції – невідкладні завдання, які належить вирішувати новообраному президентові, новим коаліції в парламенті та уряді. На цьому етапі очевидна тенденція відновлення централізованої моделі державного механізму на чолі з президентом. Саме главі держави належить визначити мету, цілі і стратегію реформ у суспільстві, дібрати професійні кадри, об'єднати всі владні інститути для їх реалізації. Глава держави повинен мати силу, волю і відповідні ресурси, щоб це зробити. А ще новообраному президентові важливо уникнути ситуації, в якій опинився його попередник: ставши у власних очах богообраним, він розучився реагувати на прості речі, не помічати вчинків і дій (надмірне збагачення, особисті витрати), які не прикрашають будь-якого політичного діяча, тим паче лідера нації.

На сучасному етапі зростає роль Української держави, її політичного класу в розвитку інститутів громадянського суспільства. Простежується тенденція взаємозближення і взаємопроникнення громадянського суспільства і владних структур: держава безперервно прагне розширювати свої повноваження в соціальній сфері, а громадянське суспільство – активно впливати на функціонування політичної системи. Відбувається соціалізація держави і політизація громадянського суспільства.

У процесі трансформації політичної та економічної систем в Україні йде пошук моделі ефективного розвитку економіки. Світова економічна криза, яка охопила й нашу державу, переконливо довела неефективність капіталізму вільного ринку. «Якої б ідеології ми не дотримувалися, зрушення від вільного ринку до державного реформування повинне бути значно відчутнішим, ніж думають політики. А якщо врахувати гостроту економічної кризи, то і достатньо швидко. Час не на нашому боці» [10].

Як вважають експерти, у своєму економічному поступі Україна має перейти від доктрини «навздогінно-

го розвитку» до доктрини «випереджального розвитку», в основі якої інноваційно-технологічна модель змішаної економіки, де державне і приватне так чи інакше переплітаються. У зв'язку з цим економіка України потребує істотних структурних змін, а це неможливо без формування механізму відновлення цілісної національної, а не корпоративної економіки (за роки незалежності так і не вдалося її сформувати). Тому конче потрібна концепція економічних реформ, що передбачає перерозподіл приватних накопичень, спрямованих не на подальше збагачення їх власників, а на загальне благо, відповідні управлінські кадри, які досконало володіли б методами управління інноваційною економікою.

Підписаний у липні 2010 року меморандум між Міжнародним валютним фондом та Україною, за яким наша країна отримує кредит в 15,15 млрд. доларів, передбачає дотримання кількох жорстких умов.

Це приведення цін на газ та інші комунальні послуги до ринково обґрунтованого рівня. Передбачається також поступове збільшення пенсійного віку для жінок – з 55 до 60 років. У цьому зв'язку уряд має визначити ліміти для малозабезпечених громадян і спростити систему надання субсидій.

Головне завдання полягає в ефективному використанні наданих МВФ кредитів для ініціації нового імпульсу для здійснення інноваційно-технологічної моделі розвитку економіки, зокрема впровадження енергозбережних технологій, що забезпечить мінімізацію залежності від зарубіжних енергоносіїв.

Україні потрібно насамперед те, що в ній успішно виробляється [11]. У країні вдало розташовані запаси вугілля і металу. Є потужна наукова база, ще не розтрачена потенціал розвитку високих технологій. Продукція автопрому, турбоатому, оборонної промисловості цінується у всьому світі. Є чудові можливості в сільському господарстві, четверта частина світових чорноземів – наша.

Враховування інтересів усіх регіонів, зміцнення економіки, перемога над безробіттям сприятиме тому, що «на тлі поліпшення добробуту всі суперечності, які роз'єднують громадян країни на Схід і Захід, будуть забуті або втрачать свою гостроту». І далі: «Повинні бути здійснені назрілі соціально-економічні реформи, здатні змінити ситуацію в житті людей, а отже, й об'єднати їх у відчутті патріотизму і гордості за те, що вони живуть у цій країні» [12].

В українському суспільстві, у всіх його осередках то затихає, то

спалахує з новою силою дискусія з мовного питання. «Мова тягне за собою довгий ланцюг проблем – культури, світогляду, переконань, менталітету, політики, історії, релігії, способу життя, світовідчуження, навіть якихось особистих психологічних проявів окремих людей і груп» [13].

Зазвичай висловлюють дві точки зору. Перша: російській мові слід надати статус державної нарівні з українською. Друга: слід обмежити сферу впливу російської мови, інакше потерпатиме українська. Міністерство освіти й науки України до останнього часу вимагало протягом півтора-двох років цілком перевести викладання у всіх вищих навчальних закладах на державну мову, а шкільним учителям наказувало навіть на перервах спілкуватися лише «державною мовою».

Однак слід погодитися з твердженням про те, «що розв'язати мовну проблему «кавалерійським наскоком» не вдасться» [14].

Як відомо, стаття 10 Конституції України так визначає механізм функціонування української мови і мов інших національностей:

«Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови у всіх сферах суспільного життя на всій території України.

В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування» [15].

Якщо йдеться про українську, то більш продуктивним уявляється поступовий перехід на українську мову всіх сфер діяльності нашого суспільства [16]. Особливу увагу слід приділити навчанню української мови (починаючи з дитячого садка) нового покоління наших співгромадян в україномовних і російськомовних навчальних закладах, заохоченню книговидання, формуванню культурних центрів, проведенню конкурсів, фестивалів. Надзвичайно важливо, щоб кожний державний чиновник і депутат будь-якого рівня досконало володіли щонайменше двома мовами – українською і російською. Безперечно, будь-який держслужбовець регіонального рівня (і на Заході, і на Сході країни) мусить ними володіти абсолютно вільно. А в місцях проживання інших національних меншин – ще і мовою відповідного етносу. Якби шлях до вищої влади і політики був закритий людям, які не знають державної мови, про цю проблему давно забули б.

Відповідно до Конституції України слід інтенсифікувати вільний розвиток, використання і захист російської мови, закріпивши за нею статус мови міжнародного спілкування.

Для цього важливо відновити колишні програми викладання російської мови і літератури в школах, на філологічних факультетах вищих навчальних закладів.

Повчальні роздуми стосовно російської мови постійного представника в ЮНЕСКО Олжаса Сулейменова: «Після розпаду Союзу інтерес до народних, споконвічних мов значно підвищувався нерідко на шкоду російській мові. Але потім зрозуміли: забувати російську мову не можна. Це погано для національної культури. Через те, що відразу звужується зв'язок з навколишнім світом. І через те в Казахстані ввели ідеологію тримовності. Казахська мова – державна, російська – як мова євразійського спілкування і англійська – як мова світового спілкування. Ось така, на мій погляд, формула сприятиме розвитку і нашої економіки, і нашої культури» [17].

Це саме стосується і виконання вимоги Конституції України про сприяння вивченню мов міжнародного спілкування. У нашому випадку йдеться передусім про мови європейських держав.

Важливим завданням політичної нації є створення справді демократичної правової держави – сильного гравця на світовій «шахівниці».

Подальше будівництво незалежної держави, збереження суспільної стабільності та міжнародної злагоди, протистояння спробам розколоти країну за ідеологічними і національними ознаками можливе за збереження сприятливих зовнішніх умов.

Тож перед новим Президентом України на повний зріст постало завдання невідкладного розв'язання питань зовнішньої політики, подальшого розвитку відносин зі стратегічними партнерами з урахуванням своєрідної конфігурації, що склалася, – Росією, ЄС, США [18].

Оцінюючи зовнішню політику нової влади, слід відзначити, що їй вдалося позбутися протистояння державних інститутів, яке вкрай ослабляло позиції країни на світовій арені.

Пріоритетом зовнішньої політики України стають відносини з Російською Федерацією. «Довіра у відносинах з нашим стратегічним партнером потрібна насамперед нам самим. Бо саме вона є виключно важливим чинником виживання української нації в умовах жорсткої економічної кризи» [19].

З огляду на те, що протягом останніх років між Україною і Росією не було діалогу на найвищому рівні, відродження такого діалогу свідчить про відновлення політичної довіри. Це підтверджує і президент РФ Дмитро Медведєв: «На жаль, за останні роки відносини між нашими країнами не просто перебували в стагнації, вони деградували. Сьогодні йдеться не про поліпшення цих від-

носин, а про їх відродження, реанімацію за допомогою потужних дієвих засобів» [20].

Такими засобами, найімовірніше, слід вважати підписані президентами двох країн у Харкові угоди про зниження ціни на газ і продовження на 25 років терміну перебування Російського Чорноморського флоту в Севастополі. Хоча підписані угоди неоднозначно сприйняли в українському суспільстві.

Україна і Росія водночас мають намір всебічно розвивати торговельно-економічну, інвестиційну взаємодію, підтримувати і заохочувати зв'язки, створювати максимально сприятливі умови для об'єднання потенціалів двох країн у таких галузях, як сучасний паливно-енергетичний комплекс, космос, авіабудування, атомна енергетика, нанотехнології, військово-технічна співпраця, транспорт, інформаційно-комунікативні технології та ін.

Анатолій Зленко: «Немає сумніву в тому, що обидві держави, будуючи свої відносини на рівній і розгалуженій договірній основі, отримають підтримку своїх громадян і міжнародного співтовариства і зрештою стануть країнами справжньої демократії». І далі: «Досягнення якісних змін у характері взаємодії України і РФ знаходитиме підтримку серед лідерів провідних країн світу» [21].

Це, у свою чергу, робить можливим відновлення балансу між Росією і Європейським Союзом. Україна готова до європейської інтеграції настільки, наскільки готовий до цього Європейський Союз. Європейська інтеграція залишається пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [22]. Нормалізація відносин з Російською Федерацією не стоїть на заваді процесу європейської інтеграції, а навпаки – сприяє йому. Об'єднаній Європі потрібна економічно сильна демократична Україна, яка спільно з Росією сприяє зміцненню стабільності не лише в регіоні Центрально-Східної Європи, а й на всьому європейському просторі.

І кілька слів про модель реалізації безпеки у світі загалом і в Східній Європі зокрема, прийнятну для нашої держави. Україна може вибрати для себе або модель реалізації безпеки країн Східної Європи, які є членами НАТО та ЄС і підпорядковують своє господарство транснаціональному капіталу, або модель, відповідно до якої команди висоти в економіці країни належать національному капіталу, а сама вона має позаблоковий статус, що закріплено в прийнятому Верховною Радою Законі «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики України». Гарантії неучасті Києва у військових блоках, які Москва вважає для себе недружніми, – головне політичне питання українсько-російських відносин. Позаблоковий статус України неодно-

«Фронтові» історії

Вікторія СВІТЛАНОВА

Рукопис з історії України вже готовий! Про це наприкінці жовтня заявив директор Інституту загальної історії Російської академії наук академік Олександр Чубар'ян. Праця виконана в рамках федеральної програми комісії «з протидії спробам фальсифікації історії на шкоду інтересам Росії», реалізацією якої опікується президент РФ Дмитро Медведев.

Чи саме цей рукопис і ляже в основу спільного російсько-українського підручника з історії України, про необхідність якого вже заявили політики РФ та керівництво Мінсвіти України, сумнівів не виникає. Тим більше, що російські підходи до вивчення української історії вже дістали схвальну оцінку відповідних вітчизняних проштовхувачів цієї «братньої» ідеї. Втім, під час обговорення цієї проблематики на одному з телеканалів пролунала думка про те, що Україна має бути зацікавлена в спільному підручнику хоча б із точки зору того, що нашій державі та її громадянам не повинно бути байдуже, як саме трактуватимуть факти історії України в підручниках для учнів Росії, бо саме нинішні учні обох країн і формуватимуть взаємовідносини наших держав і народів у майбутньому. Проте виникає інше запитання: чому саме такий підручник історії має бути спільним лише україно-російським? Адже історія загалом це не історія лише відносин України й Росії. Чи ми під російський інтерес «приводитимемо у відповідність» трактування всіх історичних фактів, а не тільки тих, що безпосередньо стосуються наших двосторонніх відносин?

Нині в Інституті загальної історії Російської академії наук створено двосторонню не тільки російсько-українську комісію істориків. Тут є двосторонні комісії істориків Росії і: Болгарії, Румунії, Сербії, Словаччини, Угорщини, Польщі, Чехії, Німеччини, США та СНД. І перелік цей не повний. Бо, приміром, пан Чубар'ян в інтерв'ю «Російській газеті» від 8 жовтня висловив сподівання, що «все ж таки вдасться реалізувати проект створення двосторонньої комісії істориків Росії й Латвії по типу тієї, що в нас існує з Литвою». Хоча на сайті згаданого Інституту загальної історії РАН не вказано про наявність російсько-литовської комісії істориків. Уявляєте масштаб історичних суперечностей, котрі держава Російська Федерація намагається розв'язати й потракти у результаті роботи цих комісій на внесення в підручники історії названих держав? Чи все ж таки йдеться винятково про український фронт? Чи готові ми до такого «відшкодування»

начно сприймається різними політичними силами в державі, проте такий підхід має право на існування. Адже зрозуміло, що Україна не може вести власну геополітичну гру і ставати на один рівень з РФ, ЄС і США.

Водночас Україна має розглядати себе як важливу європейську державу з регіональними інтересами, які безпосередньо стосуються нашої безпеки. Формування і послідовне здійснення орієнтованої на власні інтереси зовнішньої політики, що передбачає стратегічні відносини з Росією, перспективні – з Європейським Союзом і рівні, ділові – з Америкою. Йдеться також про активізацію політичних контактів і торговельно-економічних відносин з країнами, що розвиваються. Передусім з країнами СНД, а також з Китаєм, Індією, Бразилією, країнами Близького Сходу. Шлях до цього – досягнення самодостатності внутрішнього становища, стабільного політичного, економічного й соціального розвитку, зміцнення оборонного потенціалу, дотримання канонів права, демократії і гуманізму. Все це, зрештою, сприятиме тому, що Україна зможе стати впливовим чинником механізму безпеки Європи XXI століття.

Завдання, що стоять перед країною, їх успішне розв'язання потребують наполегливої праці, зокрема у створенні української політичної нації.

Джерела

1. Політологічний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – С. 396.
2. Там само.
3. Палладина Т. Перспективи націоналізму в Україні // День. – 2010. – 12 января.
4. Заруба О. Нація чи інтеграція? Про пошук національної ідеї в контексті євроатлантичної інтеграції // Украина в европейском контексте. Гражданское общество и средства массовой информации. Пиар-деятельность в СМИ / Луганск. нац. пед. ун-т им. Т. Шевченко. – Луганск: Знание, 2004. – С. 132.
5. Пахлевская О. Диоген против сепаратизма // День. – 2010. – 13 – 14 августа.
6. Алексеев В. «Линия Субтельного». Раскол сохраняет – это объективная реальность Украины // Киевский телеграф. – 2010. – 5–11 февраля.
7. Заруба О. Названа праця. – С. 128.
8. Камарский О. Спасение Украины – Руси. Нужна объединительная идея // 2000. – 2008. – 14 ноября.
9. Силина Т. Украина в трех соснах: НАТО – Россия – ЕС // Зеркало недели. – 2008. – 27 сентября.
10. Хобсбаум Э. Что придет на смену. Социализм провалился, теперь обанкротился капитализм // Киевский телеграф. – 2009. – 10–16 июля.
11. 19 лет спустя. Экономический путь Украины в оценке экспертов // Киевский телеграф. – 2010. – 20 августа – 2 сентября.
12. Мишель де Монтень. Как объединить Украину // Столичные новости. – 2010. – 16–22 февраля.
13. Алексеев В. Названа праця.
14. Данышин Н. Языковой катамаран Украины // Зеркало недели. – 2010. – 13 марта.
15. Конституція України. – К.: Парламенське вид-во, 2006. – С. 7.
16. Данышин Н. Названа праця.
17. Олжас Сулейманов: «Поиски национальной идеи заканчиваются обыкновенным национализмом» // 2000. – 2010. – 7 января.
18. Зленко А. Черная полоса прервана ... // 2000. – 2010. – 12 марта.
19. Орел А. Доверие в отношениях с Россией в первую очередь нужно нам самим // 2000. – 2010. – 12 марта.
20. Лазулько С. Без «крутых поворотов» // 2000. – 2010. – 12 марта.
21. Зленко А. Названа праця.
22. Прес-служба Президента України Віктора Януковича. – 2010. – 24 серпня.

